

Π.3.2.5 Πιλοτική εφαρμογή και αξιολόγηση αντιπροσωπευτικού
αριθμού σεναρίων από κάθε τύπο σε διαφοροποιημένες
εκπαιδευτικές συνθήκες πραγματικής τάξης

Νεοελληνική Γλώσσα

Α΄ Γυμνασίου

Τίτλος:

«Ο πολιτισμός μου υποδέχεται τον ξένο: κατώτερος ούτος ή...
άλλος;»

Συγγραφή: ΜΑΡΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ

Εφαρμογή: ΕΛΕΝΗ ΞΥΛΑ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Θεσσαλονίκη 2015

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΓΟΥ

ΠΡΑΞΗ: «Δημιουργία πρωτότυπης μεθοδολογίας εκπαιδευτικών σεναρίων βασισμένων σε ΤΠΕ και δημιουργία εκπαιδευτικών σεναρίων για τα μαθήματα της Ελληνικής Γλώσσας στην Α/βάθμια και Β/βάθμια εκπαίδευση» MIS 296579 (κωδ. 5.175), - ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ, στους άξονες προτεραιότητας 1-2-3 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», η οποία συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: Ι. Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ: Π.3.2.5. Πιλοτική εφαρμογή και αξιολόγηση αντιπροσωπευτικού αριθμού σεναρίων από κάθε τύπο σε διαφοροποιημένες εκπαιδευτικές συνθήκες πραγματικής τάξης.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΑΡΑΔΟΤΕΟΥ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ

Υπεύθυνος υπο-ομάδας εργασίας γλώσσας: Δημήτρης Κουτσογιάννης

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

<http://www.greeklanguage.gr>

Καραμαούνα 1 – Πλατεία Σκρα Τ.Κ. 55 132 Καλαμαριά, Θεσσαλονίκη

Τηλ.: 2310 459101, Φαξ: 2310 459107, e-mail: centre@komvos.edu.gr

Α. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Τίτλος

Ο πολιτισμός μου υποδέχεται τον ξένο: κατώτερος ούτος ή... άλλος;

Εφαρμογή σεναρίου

Ελένη Ξυλά

Δημιουργία σεναρίου

Μαρία Παρασκευά

Διδακτικό αντικείμενο

Νεοελληνική Γλώσσα

Τάξη

Α΄ Γυμνασίου

Σχολική μονάδα

Γυμνάσιο Ν. Επιβατών

Χρονολογία

Από 27-02-2015 έως 09-03-2015

Διδακτική/θεματική ενότητα

10η ενότητα: Γνωρίζω τον τόπο μου και τον πολιτισμό μου

1η ενότητα, Μέρος Β2: Κώδικες επικοινωνίας

3η ενότητα, Μέρος Ε: Πολυτροπικότητα

Διαθεματικό

Όχι.

Χρονική διάρκεια

6 διδακτικές ώρες

Χώρος

I. Φυσικός χώρος:

Εντός σχολείου: αίθουσα διδασκαλίας, εργαστήριο πληροφορικής.

II. Εικονικός χώρος: Edmodo

Προϋποθέσεις υλοποίησης για δάσκαλο και μαθητή

Για την εφαρμογή του σεναρίου αξιοποιήθηκε το εργαστήριο. Τα παιδιά είχαν μια σχετική εξοικείωση με τη χρήση του επεξεργαστή κειμένου, κυρίως ως προς τις ιδιαίτερες λειτουργίες του που αφορούν τη δημιουργία πολυτροπικών κειμένων (γραμματοσειρές, χρωματισμός, εισαγωγή εικόνας, σχήματα, Word Art κλπ.) και με το πρόγραμμα παρουσίασης αλλά και το πρόγραμμα ζωγραφικής. Σε σχέση με τη σχολική ύλη η εφαρμογή του σεναρίου συνδυάστηκε με το κείμενο της λογοτεχνίας *Ο δρόμος για τον Παράδεισο είναι μακρύς* της Μ. Κλιάφα.

Εφαρμογή στην τάξη

Το συγκεκριμένο σενάριο εφαρμόστηκε στην τάξη.

Το σενάριο στηρίζεται

Μαρία Παρασκευά, *Ο πολιτισμός μου υποδέχεται τον ξένο: κατώτερος ούτος ή... άλλος;* Νεοελληνική Γλώσσα Α΄ Γυμνασίου, 2014.

Το σενάριο αντλεί

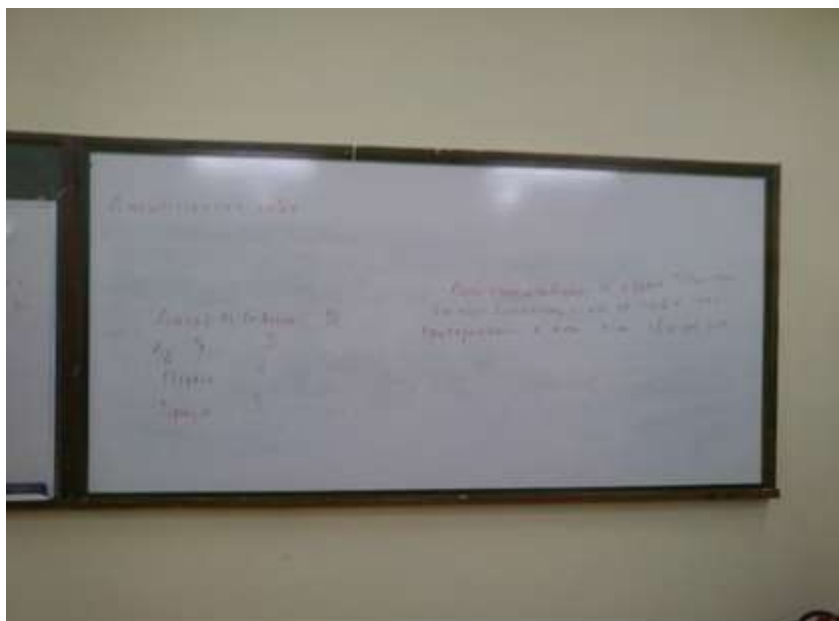
--

B. ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ/ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σύμφωνα με τη συγγραφέα του σεναρίου τα παιδιά καλούνται να ανιχνεύσουν/αναγνώσουν το ιδεολογικού-πολιτικού περιεχομένου μήνυμα που διαμορφώνεται μέσα από την πολυτροπική δόμηση κειμένων που σχετίζονται με την πολυπολιτισμικότητα και την πολυγλωσσία – κυρίως ως προς τη στάση της κυρίαρχης εθνοτικά ομάδας και πολιτισμού. Καλούνται, επομένως, να εξασκηθούν

στην κριτική ανάγνωση διαφορετικών υφών κωδίκων και γλωσσών με βάση τη θεωρία των πολυγραμματισμών.

Απαντήσεις παιδιών, σε ποιο δημοτικό σχολείο φοίτησαν:

12 διαπολιτισμικό, Α. Τριάδα 3, Δράμα 1, Περαιά, 1...

Ειδικότερα, στην α' φάση, αναζήτησαν την έννοια της διαπολιτισμικότητας σε ένα μικρής διάρκειας φιλμ που γυρίστηκε από τα παιδιά του διαπολιτισμικού σχολείου του Ελληνικού. Το φιλμάκι το παρακολούθησαν με ιδιαίτερη προσοχή και κάποια παιδιά είδαν στα παιδιά του διαπολιτισμικού σχολείου τον εαυτό τους. Τα παιδιά του Γυμνασίου Ν. Επιβατών προέρχονται στην πλειοψηφία τους από το αντίστοιχο διαπολιτισμικό δημοτικό της περιοχής, αλλά δεν είχαν δει ποτέ τους διαφορετικά βιβλία (δίγλωσσα ή διαπολιτισμικής εκπ/σης), αν και αρκετά παιδιά προέρχονται από γειτονικές χώρες και δεν είναι τα ελληνικά η μητρική τους γλώσσα.

Ανατρέχοντας στις διαδικτυακές πηγές πρόσεξαν ιδιαίτερα τα εξώφυλλα δίγλωσσων ή πολύγλωσσων βιβλίων, περιοδικών που στοχεύουν στην υποδοχή των μεταναστών, τον γραμματισμό των μειονοτικών ομάδων, τη διδασκαλία ελληνικών

σε ξένους μέσα από επίσημους ή άτυπους φορείς που ασχολούνται με την ενδυνάμωση των μειονοτικών ομάδων. Θεώρησαν βέβαια πολύ πιο ελκυστικό το εξώφυλλο του μαθήματος της νεοελληνικής γλώσσας, καθώς και τις βιβλιοπαρουσιάσεις που το συνοδεύουν.

Είναι λογικό και επόμενο παιδιά που έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα να μην θεωρούν τον εαυτό τους ξένο, ούτε να αντιλαμβάνονται τις ηγεμονικές σχέσεις μεταξύ γλωσσών και πολιτισμών. Θεωρούν φυσικό να μην αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο, αφού υστερούν στην ανάγνωση, τη γραφή, την κατανόηση των κειμένων. Ανακάλυψαν τη διπλή γλωσσική ταυτότητα τους σταδιακά και αναρωτήθηκαν αν τελικά το πολυγλωσσικό υλικό βοηθά ή μπερδεύει τους μαθητές, όπως τους δυσκολεύει η εκμάθηση γερμανικών και αγγλικών. Θυμήθηκαν ότι οι γονείς τους είχαν βιβλία στη μητρική τους γλώσσα και την επομένη έφεραν ένα βιβλίο γεωμετρίας στα ρωσικά, το οποίο ήταν φοβερά πυκνογραμμένο και πολυσέλιδο.

Στη β' φάση δημιούργησαν το δικό τους εξώφυλλο με χαρά και ενθουσιασμό σε ένα επικοινωνιακό πλαίσιο που σχετίζεται με ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα παρουσίασης προτάσεων για τη δημιουργία εξωφύλλων με στόχο την διαπολιτισμικότητα και δικαιολόγησαν ικανοποιητικά τους σημειωτικούς τρόπους που επέλεξαν.

Με τη βοήθεια του βιβλίου της πληροφορικής επιλέγουν διαβάθμιση χρωμάτων.

Γ. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύλληψη και θεωρητικό πλαίσιο

Σύμφωνα με τη συγγραφέα το σενάριο συνδυάζει τη θεωρία των πολυγραμματισμών με την ανάγκη διαμόρφωσης μια διαπολιτισμικής αντίληψης εναρμονισμένης με τη σύγχρονη πολυπολιτισμική πραγματικότητα. Αποβλέπει, επομένως, στη θετική διαχείριση της διγλωσσίας/πολυγλωσσίας και γενικότερα των πολυπολιτισμικών και πολυγλωσσικών ταυτοτήτων των ασθενέστερων ομάδων, όχι αποπλαισιωμένα όμως από τη σύγχρονη γλωσσική/κειμενική πραγματικότητα που μας φέρνει διαρκώς μπροστά σε πιο περίπλοκους τρόπους παραγωγής νοήματος, οι οποίοι συχνά πλέον ξεπερνούν τον κώδικα της γλώσσας· σαν αποτέλεσμα δημιουργείται η ανάγκη να αναπτύξουμε ικανότητες ανάγνωσης αλλά και παραγωγής νοήματος σε διαφορετικά πολιτισμικά, κοινωνικά ή ειδικά συγκεκριμένα καθώς και η ικανότητα χρήσης όχι μόνο αλφαβητικών αλλά και πολυτροπικών αναπαραστάσεων. Την ίδια στιγμή, το μοντέλο των μοναδικών εθνικών πολιτισμών υποκαθίσταται από ένα πλήθος πολιτισμικών ομάδων με αντίστοιχα είδη λόγου σε μια εποχή διαρκούς υπονόμευσης της ομοιογενούς φαντασιακής κοινότητας των σύγχρονων δημοκρατικών εθνικών κρατών (Kalantzis & Cope 1997). Όλο και πιο έντονα, επομένως, παρουσιάζεται η ανάγκη να υπακούσει και το σχολείο πλέον στους πολυμορφικούς και πολυγλωσσικούς τρόπους παραγωγής του νοήματος και στις διαφορετικές υποκειμενικότητες, τους λόγους και τα επίπεδα λόγου που εκφέρονται στην κοινωνία με την Παιδαγωγική των Πολυγραμματισμών (Χατζησαββίδης 2005).

Πιο συγκεκριμένα, λοιπόν, το σενάριο εστιάζει στην ενίσχυση της αναγνωστικής ικανότητας πολυτροπικών κειμένων που έχουν ως αντικείμενο τη διαπολιτισμικότητα, τα στερεότυπα και τις αναπαραστάσεις που φέρουμε για τον Άλλο, αλλά και το ενισχυμένο εθνικό φαντασιακό, που πολλές φορές παραμονεύει ακόμη και πίσω από θεωρήσεις και κορώνες που φαινομενικά εκφράζουν «συμπάθεια» και «ανοχή» στο διαφορετικό. Κυρίως, ασχολείται με την πολυτροπική

δόμηση δίγλωσσων/πολύγλωσσων βιβλίων. Εδώ επικεντρωνόμαστε κυρίως στα εξώφυλλα ως κειμενικό είδος και πώς αξιοποιούνται οι σημειωτικοί τρόποι, ώστε να αναδειχθούν οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες αλλά και οι ηγεμονικές σχέσεις μεταξύ των πολιτισμών καθώς και πώς εξυπηρετούνται συγκεκριμένες στάσεις αλλά και πολιτικές απέναντι στην ετερότητα. Καθώς το σενάριο διερευνά ιδεολογίες που – πολυτροπικά και πολυγλωσσικά – σημειώνονται, δηλώνονται και υποδηλώνονται στα κείμενα αυτά σε σχέση με τον Άλλο, τον «ξένο», στάσεις συμπάθειας, απόστασης, ενσυναίσθησης, ανωτερότητας, υπεροψίας, αφομοιωτικές τάσεις, στην ουσία στοχεύει στην αποκάλυψη των ηγεμονικών σχέσεων, όπως σημειώνονται και σημαίνονται γύρω μας, αλλά και όπως συχνά προωθούνται και από τον επίσημο σχολικό γραμματισμό. Μάλιστα ως προς το τελευταίο, αναθέτει στους μαθητές δραστηριότητες αξιολόγησης και παρέμβασης στη σχολική ιδεολογία για τον πολιτισμό.

Ως προς τη μέθοδο ανάγνωσης και δημιουργίας των πολυτροπικών κειμένων γίνεται προσπάθεια να συνδυαστούν οι κειμενικές ιδιαιτερότητες (των εξωφύλλων στην περίπτωση μας) με τους επικοινωνιακούς στόχους, δίνεται, δηλαδή, έμφαση στους σημειωτικούς πόρους και τις σημειωτικές επιλογές ανάλογα με τον στόχο του κειμένου και το περιεχόμενό του, ώστε ο μαθητής να αποκτήσει επίγνωση της λειτουργικής διάστασης των ποικίλων σημειωτικών τρόπων (Αντωνοπούλου 2013). Το σενάριο ακολουθεί τη θεωρία του γλωσσικού ρόμβου καθώς προσπαθεί να συνδυάσει επαγωγικά τις γνώσεις για τον κόσμο με τις γνώσεις για τη γλώσσα και να αξιοποιήσει τις ανάλογες διδακτικές πρακτικές, ώστε να αναδείξει εγγράμματες ταυτότητες που εστιάζουν στις κοινωνικές και ιδεολογικές διαστάσεις της γλώσσας, με απώτερο στόχο τη σταδιακή ανάπτυξη του κριτικού γραμματισμού τους (Κουτσογιάννης 2012).

Τέλος, αποβλέπει σε μια εκπαίδευση που δεν παραγνωρίζει τις γλωσσικές ταυτότητες των παιδιών, αισιοδοξεί να συμβάλλει, επομένως, σε μια «πολιτισμικά

συνειδητοποιημένη διδασκαλία» (Τσοκαλίδου 2008), προσανατολισμένη στη γνώση, την αξιοποίηση και τον σεβασμό της κουλτούρας που φέρνει ο μαθητής μαζί του στο σχολείο. Εξάλλου, ένας τέτοιος προσανατολισμός της εκπαίδευσης δε στοχεύει αποκλειστικά και μόνο στην ενίσχυση των μειονοτικών ομάδων, παρά ωφελεί και τα παιδιά «του κυρίαρχου ρεύματος».

Δ. ΣΚΕΠΤΙΚΟ-ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΤΟΥΣ

Γνώσεις για τον κόσμο, αξίες, πεποιθήσεις, πρότυπα, στάσεις ζωής

Οι μαθητές προβληματίστηκαν και σκέφτηκαν:

- πως τα πολυτροπικά σημεία δε συνιστούν απλώς μια αισθητική επέμβαση στο μήνυμα, αλλά συγκροτούν και τα ίδια νόημα σε συνδυασμό με τα γλωσσικά σημεία·
- πως ο σχολικός/κυρίαρχος γραμματισμός δεν είναι απαλλαγμένος από πολιτικές και κοινωνικές σκοπιμότητες· επομένως
- πως οι μαθητές μπορούν να αξιολογούν τις πρακτικές και το περιεχόμενό του·
- πως υπάρχουν και άλλα μοντέλα γλωσσικής εκπαίδευσης, πέρα από το στενά εθνοκεντρικό/μονογλωσσικό που προτείνεται·
- πως υπάρχουν διδακτικές εκπαιδευτικές προτάσεις που στοχεύουν στη διαμόρφωση μια πολυπολιτισμικής κοινωνίας και στην ενδυνάμωση της ταυτότητας μαθητών με πολλαπλές ταυτότητες·
- πως συχνά, ακόμη και πίσω από κείμενα που δηλώνουν ανοχή απέναντι στο διαφορετικό, καλύπτονται ηγεμονικές τάσεις των κυρίαρχων εθνικά ομάδων απέναντι στις ασθενέστερες.

Γνώσεις για τη γλώσσα

Οι μαθητές κατόρθωσαν σε ικανοποιητικό βαθμό:

- να αναπτύξουν τον προσχεδιασμένο αλλά και απροσχεδιαστο προφορικό λόγο στη δημόσια επικοινωνιακή περίσταση της σχολικής τάξης·
- να ενδυναμώσουν τις αναγνωστικές τους πρακτικές σε σχέση με τα πολυτροπικά κείμενα και να ενδυναμώσουν τις αναγνωστικές τους ταυτότητες·
- να εξασκηθούν στη διαμόρφωση πολυτροπικών κειμένων με συγκεκριμένο επικοινωνιακό/κοινωνικό/πολιτικό σκοπό·
- να αντιληφθούν την ποικιλία των σημειωτικών τρόπων που συνιστούν το νόημα και ότι αυτό δεν παράγεται μόνο μέσα από τη γλωσσική επικοινωνία·
- να σκεφτούν, επομένως, πως οι σημειωτικοί τρόποι που υιοθετούνται κάθε φορά σε κάθε κείμενο δεν παίζουν απλά αισθητικό ρόλο, αλλά μπορούν ενδεχομένως να προβάλλουν σχέσεις ηγεμονίας, ισοτιμίας, γενικότερα πολιτικές σχέσεις μεταξύ του πομπού και του δέκτη.

Γραμματισμοί

Νέοι γραμματισμοί

Το σενάριο εξάσκησε τους μαθητές στη χρήση του Επεξεργαστή Κειμένου και του Προγράμματος Παρουσίασης (PowerPoint) (σχεδίαση) ή και ζωγραφικής ως μέσων για τη δημιουργία πολυτροπικών κειμένων. Επιπλέον, εξάσκησε στη χρήση των ΤΠΕ ως περιβαλλόντων συνεργασίας και αλληλεπίδρασης μεταξύ των μαθητών, καθώς και στην αναζήτηση πληροφοριών στο διαδίκτυο.

Κριτικός γραμματισμός

Το σενάριο δεν αντιμετώπισε τη γλώσσα ως μια καθαρή μορφή που προϋπάρχει της πραγματικότητας ανάλογα με την ιδεολογική στάση που μεταφέρει για τον κόσμο. Κατά τον ίδιο τρόπο δεν προσέγγισε τους σημειωτικούς τρόπους της σύγχρονης πραγματικότητας ως πολιτισμικά και κοινωνικά αθώες μορφές επικοινωνίας. Επομένως, υιοθέτησε μια κριτική στάση απέναντι στα κείμενα, σε μια προσπάθεια να αποκαλύψει τις ηγεμονικές σχέσεις που συχνά προβάλλονται μέσα από αυτά.

Επιπλέον, το σενάριο, στην τελική του φάση, έθεσε σε δοκιμασία και αξιολόγηση πτυχές του σχολικού γραμματισμού, τον οποίο δεν αντιμετώπισε ως μια ουδέτερη και αποπολιτικοποιημένη κατασκευή, αλλά ως ένα πολιτικά δομημένο μέσο διαμόρφωσης ταυτοτήτων με συγκεκριμένα κοινωνικά χαρακτηριστικά.

Διδακτικές πρακτικές

Σύμφωνα με τη συγγραφέα οι διδακτικές πρακτικές χαρακτηρίζονται από την πρόθεση να καλλιεργηθεί η κριτική και δημιουργική ικανότητα των μαθητών, ενδυναμώνουν τη συνεργατικότητα και ενισχύουν την ομαδικότητα και την ισότιμη συμμετοχή στον σχολικό λόγο. Οι μαθητές, με τον/την εκπαιδευτικό σε ρόλο υποστηρικτικό της μάθησης, μαθαίνουν να αναζητούν και να συνθέτουν πληροφορίες μέσα από την παρατήρηση, τη σύγκριση και επεξεργασία κειμενικών ειδών με κοινά χαρακτηριστικά, τον αναστοχασμό. Ο εκπαιδευτικός προβάλλει την αμφισβήτηση ως μοχλό της μάθησης και της γνώσης, μέσα από ζητούμενα που ευνοούν την κριτική θέαση της πραγματικότητας. Επιπλέον, επιζητά να ενθαρρύνει τους μαθητές να μεταφέρουν στο σχολείο τις αθέατες πλευρές της καθημερινής τους επικοινωνίας εκτός σχολείου, επομένως να αναπτύξουν αυτοεκτίμηση σε σχέση με την ταυτότητά τους αλλά και σεβασμό για τις ταυτότητες των άλλων.

Ε. ΛΕΠΤΟΜΕΡΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

Αφετηρία

Σύμφωνα με τη συγγραφέα αφορμή για το σενάριο αποτέλεσε, μετά από μια προσεκτικότερη ανάγνωση της 10ης ενότητας, η διαπίστωση πως το σχολικό εγχειρίδιο ταυτίζει την έννοια του πολιτισμού με τον ελληνικό. Η Ελλάδα, ωστόσο, αποτελεί χώρα στην οποία κατοικούν μεταναστευτικές αλλά και μειονοτικές κοινότητες που ενδεχομένως έχουν μια διαφορετική άποψη για τον πολιτισμό και που ορίζουν διαφορετικά το κτητικό «μου» που τονίζεται στον τίτλο. Η συγκεκριμένη

εφαρμογή συνδυάστηκε και με το κείμενο της λογοτεχνίας *Ο δρόμος για τον Παράδεισο είναι μακρύς* της Μ. Κλιάφα στο οποίο γίνεται λόγος η ρατσιστική και αχαarakterίστη συμπεριφορά των ελλήνων ενοίκων μιας πολυκατοικίας προς τους νεοφερμένους αλβανούς γείτονες, όταν αποκαλύπτεται η ταυτότητα των τελευταίων.

Σύνδεση με τα ισχύοντα στο σχολείο

Σύμφωνα με τη συγγραφέα το σενάριο συμβάλλει στην ανάπτυξη του πολυτροπικού γραμματισμού καθώς και στην ανάδειξη τρόπων παραγωγής νοήματος μέσα από τον συνδυασμό οπτικών και λεκτικών μέσων. Ειδικότερα, βέβαια, τα πολυτροπικά κείμενα αποτελούν επίσημα αντικείμενο διδασκαλίας της ύλης της Α΄ Γυμνασίου. Επίσης, στοχεύει να διαμορφώσει εγγράμματα ταυτότητες ικανές να κατανοήσουν τη σύγχρονη πολυγλωσσική/πολυπολιτισμική πραγματικότητα και την ποικιλία των υφών, των κωδίκων και των σημειωτικών τρόπων που τη διαμορφώνουν, αλλά και να σεβαστούν τις ταυτότητες των ανθρώπων που φέρουν άλλες κουλτούρες και άλλους πολιτισμούς. Επιπλέον, ευνοεί τον κριτικό γραμματισμό, καθώς δεν αντιμετωπίζει τη γλωσσική και σημειωτική πραγματικότητα ως αθώα από ιδεολογικά μηνύματα. Τέλος, αξιοποιεί τις πολυγλωσσικές/πολυπολιτισμικές ταυτότητες των παιδιών ως φορείς πολλαπλών πρακτικών γραμματισμού για τη σχολική τάξη. Θεματικά, αξιοποιεί το κεφάλαιο για τον πολιτισμό στη 10η ενότητα του σχολικού βιβλίου με την πρόθεση, ωστόσο, να το ενισχύσει μέσα από μια διαπολιτισμική οπτική.

Αξιοποίηση των ΤΠΕ

Σύμφωνα με τη συγγραφέα οι νέες τεχνολογίες αξιοποιούνται και ως μέσα πρακτικής γραμματισμού αλλά και ως περιβάλλοντα συνεργασίας. Σε πρώτη φάση χρησιμοποιούνται ως μέσα για την άμεση πρόσβαση σε πολυτροπικά κείμενα και την κριτική ανάγνωση των γλωσσικών-σημειωτικών τρόπων τους, με απώτερο στόχο την κατανόηση του κόσμου που μας περιβάλλει· επίσης, με τη βοήθειά τους τα παιδιά δημιουργούν αντίστοιχα δικά τους υβριδικά/πολυτροπικά κείμενα και προχωρούν στη

δικαιολόγηση των επιλογών τους, ανάλογα με τον αποδέκτη και το μήνυμα που θέλουν να διαμορφώσουν. Τέλος, αξιοποιούνται και ως περιβάλλοντα συνεργασίας, εφόσον τα παιδιά καλούνται να δημοσιεύσουν τα κείμενά τους σε περιβάλλον Web 2.0 και να συνεργαστούν μεταξύ τους, ενισχύοντας τις ικανότητες αυτοαξιολόγησης και ετεροαξιολόγησης κατά την παραγωγή λόγου (Κουτσογιάννης κ.ά. 2011).

Κείμενα

Βιβλία/τόμοι/περιοδικά

Προτείνεται να αξιοποιηθούν τα εξώφυλλα των παρακάτω βιβλίων:

- Brigitte Decour. 2014. [*Les aventures du Zumbulu dis-dis moi grand- père... qu; est-ce que c' est l' amour.*](#) Editions Harmattan.
- Τα βιβλία [*«Μαθαίνω τη γλώσσα μου»*](#) και [*«Ich lerne meine sprache»*](#).
- Μουμίν Αϊντίν και Ομέρ Χαμδής. 1998. [*Πομακικό αλφαβητάρι.*](#) Κομοτηνή: Εκδόσεις Μηχανική.
- Bostanci et al. 2008. [*Türkçe Kitabımız: Batı Trakya'nın Edebiyatı, Gazete ve Dergi Metinleri.*](#) Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Φραγκουδάκη, Α. 2007. [*Γλώσσα του σπιτιού και γλώσσα του σχολείου. Κλειδιά και αντικλειδιά.*](#) ΥΠΕΠΘ. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Τσοκαλίδου, Ρ. 2012. [*Το πρώτο μου βιβλίο για τη διγλωσσία: ανάμεσα στον ελληνικό και τον αραβικό κόσμο.*](#) Θεσσαλονίκη: Πολύδρομο.
- [*Πολύδρομο, τεύχος 4,*](#) Απρίλιος 2011.
- [*Πολύδρομο, τεύχος 5,*](#) Φλεβάρης 2012.
- Αγγελάκος Κ., Κατασαρού Ε., Μαγγανά Α. 2012. [*Νεοελληνική Γλώσσα Α' Γυμνασίου.*](#) Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Διδακτικό προσωπικό του Σχολείου Νέας Ελληνικής Γλώσσας του Α.Π.Θ. 2009. [*Τα νέα ελληνικά για ξένους.*](#) Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο

Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.

Άρθρα/ μελέτες

- Κούρτη-Καζούλη, Β. 2011. [Τι έφερές μαζί σου στο σχολείο;](#)
- Ο πίνακας αλλοδαπών και παλιννοστούντων στα ελληνικά σχολεία από:

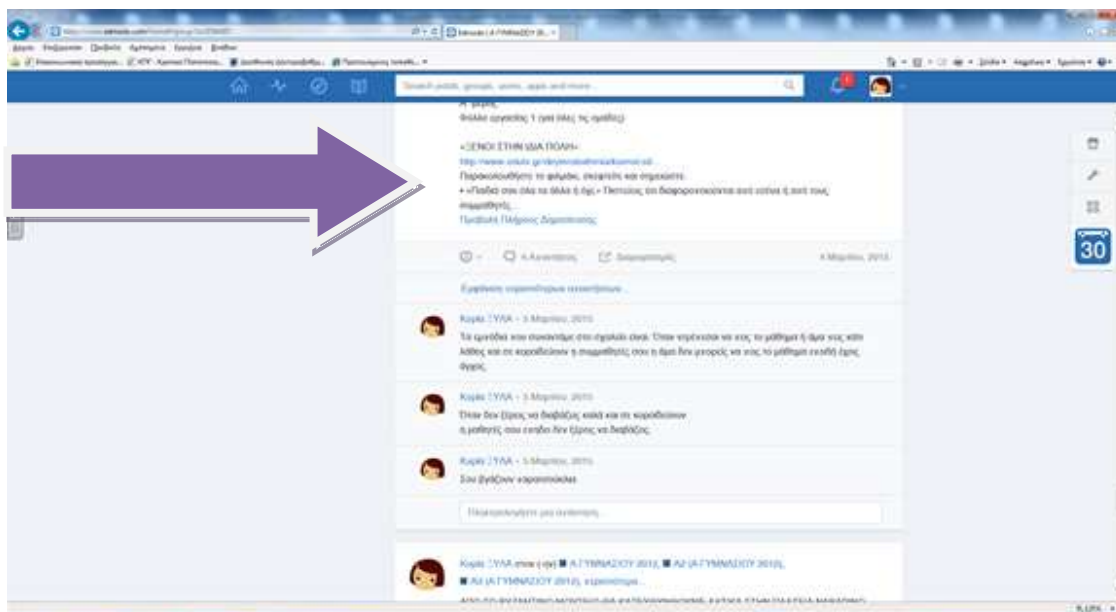
Τσοκαλίδου, Ρ. & Μαλιγκούδη, Χ. 2011. [Διαπολιτισμική εκπαίδευση και Διγλωσσία](#). Κεφάλαιο 2, Ενότητα Επιμορφωτικό Υλικό στο Πλαίσιο του προγράμματος ΕΣΠΑ: Πιστοποίηση Ελληνομάθειας Υποστήριξη και Ποιοτική Ανάδειξη της Διδασκαλίας της Ελληνικής ως Ξένης/Δεύτερης Γλώσσας (συγχρηματοδότηση Υπουργείου Παιδείας- Ευρωπαϊκής Ένωσης και υλοποίηση Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας).

Οπτικοακουστικό υλικό

- Ντοκιμαντέρ «[Ξένοι στην ίδια πόλη](#)», 2008. [πηγή: Εκπαιδευτική Τηλεόραση]

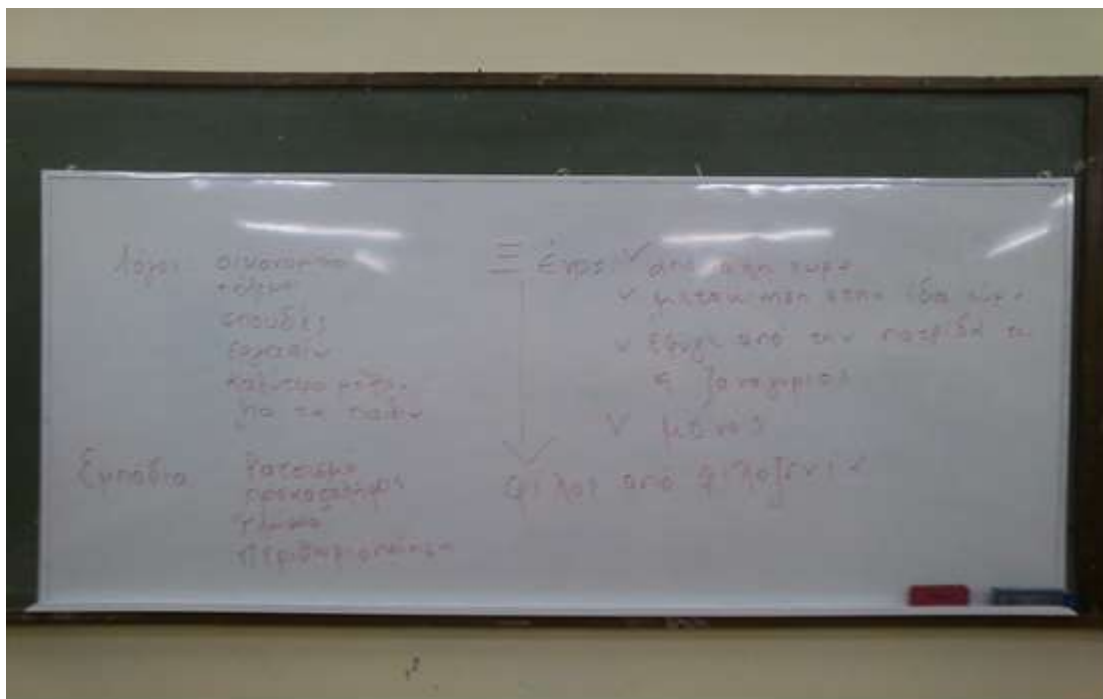
Διδακτική πορεία/στάδια/φάσεις

Στη συγκεκριμένη εφαρμογή τα φύλλα εργασίας αναρτήθηκαν νωρίτερα στο Edmodo, ώστε οι μαθητές να προϊδεαστούν για το θέμα τους και να ξεκινήσει η συζήτηση για το θέμα από το διάλειμμα. Σημειώνεται ότι δύο παιδιά δεν είχαν πρόσβαση στο διαδίκτυο από το σπίτι, είναι παιδιά από ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες πληθυσμού τα οποία έχουν θέματα ένταξης και αντιμετωπίζονται με ιδιαίτερη ευαισθησία και προσοχή.

Τα γραφόμενα κάτω από το φύλλο εργασίας είναι δικά τους. Γράφουν: όταν δεν ξέρεις να διαβάζεις σε κοροϊδεύουν όλοι...

1η ώρα (στο εργαστήριο πληροφορικής): η διδάσκουσα έγραψε στον πίνακα τα βασικά σημεία της πορείας, όσα παιδιά είχαν απορίες τις συζητήσαμε, άρχισε η ουσιαστική και εστιασμένη ανάγνωση από την κάθε μια ομάδα ξεχωριστά, άρχισε το πρώτο αναγνωριστικό ψάξιμο από τις πιο γρήγορες ομάδες κυρίως των αγοριών.

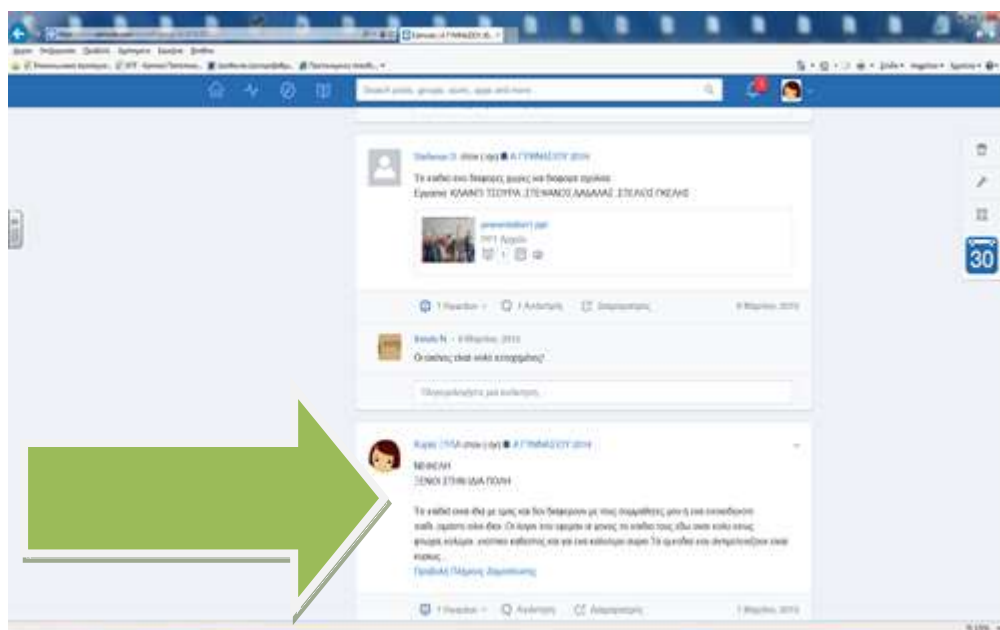
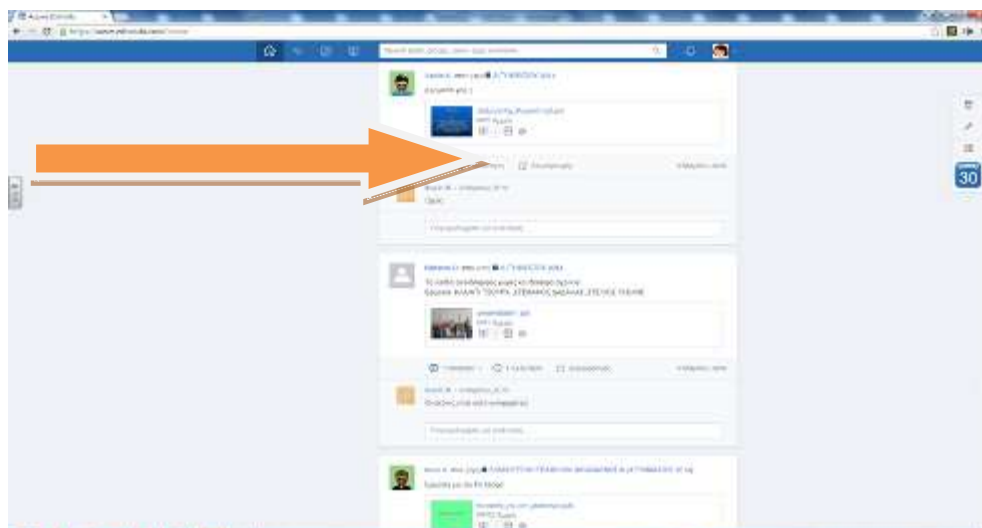

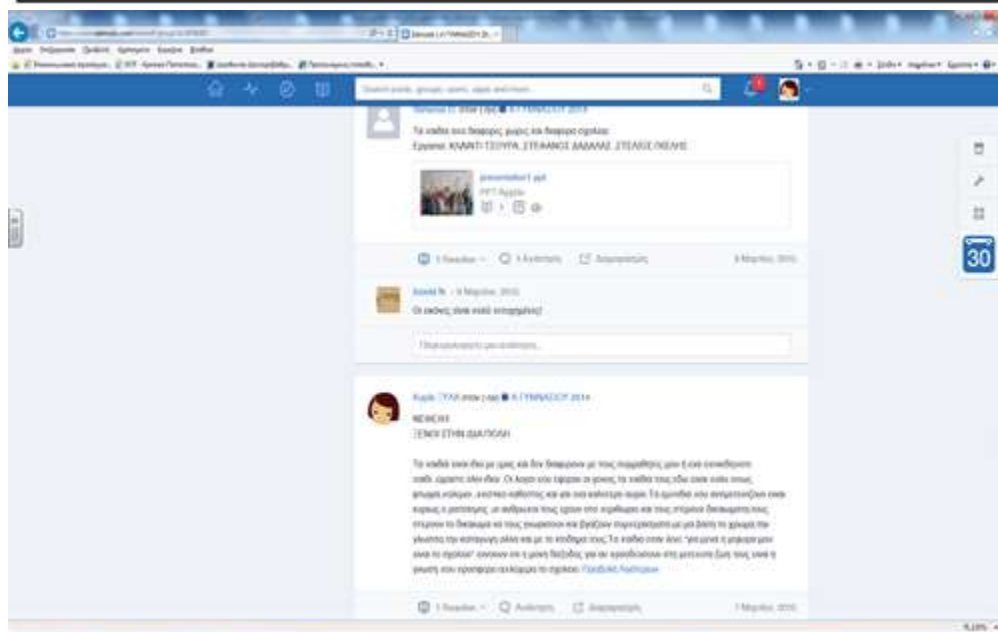
Μια εικόνα από τον πίνακα

2η ώρα: Όλες οι ομάδες είδαν το βίντεο του [1ου φύλλου εργασίας](#) με το δικό τους ρυθμό, χωρίς να ενοχλούν τις υπόλοιπες ομάδες. Μόλις όλες οι ομάδες ολοκλήρωσαν την παρακολούθηση ξεκίνησε συζήτηση στην ολομέλεια. Το φιλμάκι χρειάστηκε να το δούμε όλοι μαζί δεύτερη φορά, γιατί δεν έγινε κατανοητό από όλους το περιεχόμενο. Αυτό έδωσε αφορμή για γόνιμη δημιουργική σκέψη και συζήτηση, καθώς ανέλαβαν οι εκπρόσωποι των ομάδων να τοποθετηθούν στο θέμα της διαπολιτισμικότητας, να δώσουν εξηγήσεις και να προβούν σε εικασίες οι οποίες στη συνέχεια άλλες επαληθεύτηκαν και άλλες διαψεύστηκαν. Σε αυτό το στάδιο η εκπαιδευτικός συνεργάστηκε με καθεμιά από τις ομάδες με απώτερο στόχο να κατανοήσουν τα παιδιά την έννοια της διαπολιτισμικότητας και να ενημερωθούν για τον ρόλο των διαπολιτισμικών σχολείων. Στη συνέχεια τα παιδιά σχεδίασαν σε

σύντομο χρόνο το κείμενο που θα συνόδευε την ανάρτηση και όσες ομάδες είναι έτοιμες το αναρτούν στο Edmodo. Ακολουθούν οι αναρτήσεις-απαντήσεις:

3η ώρα: 2ο φύλλο εργασίας, κείμενα-εξώφυλλα, σχολιασμός κατά ομάδες και στην ολομέλεια.

Τα παιδιά ήρθαν σε επαφή με τα βιβλία της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Η πρώτη αντίδραση ήταν ότι είναι όμορφα και ευχάριστα στην όψη, καθώς διάβαζαν τις πληροφορίες από τις ιστοσελίδες, κρατούσαν σημειώσεις τα σημεία που τους έκαναν εντύπωση. Η Κατερίνα και ο Δημήτρης έγραψαν το όνομά τους στα αραμαϊκά.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ

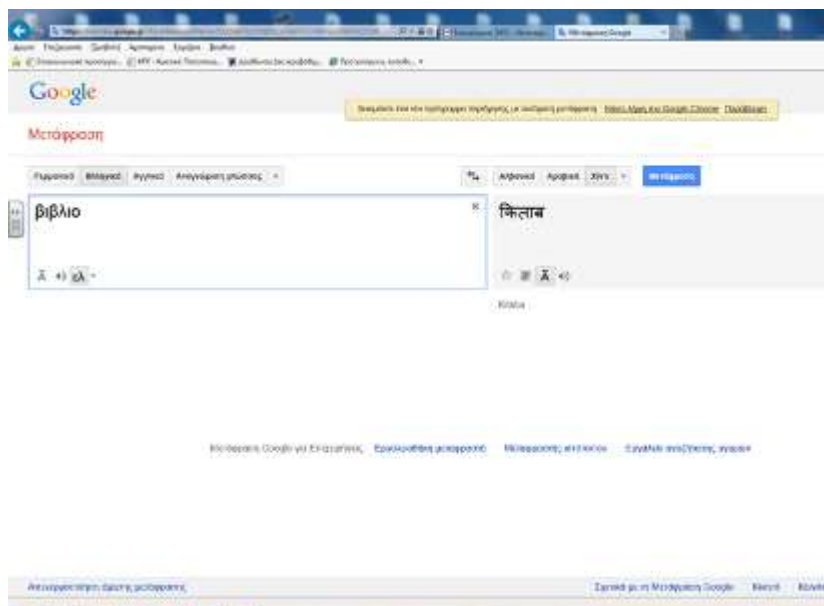

Σελίδες που επισκέφτηκαν

Δόθηκε χρόνος για τη μελέτη των πρώτων κειμένων που σχετίζονται θεματικά με βιβλία υποδοχής μεταναστών (ή και προσφύγων) σε μια χώρα. Παρατηρήθηκε μια σταδιακή ενσυναίσθηση μέσα από κείμενα που σχετίζονται άμεσα με τις ταυτότητες των μαθητών. Σχολιάστηκαν οι ενδυματολογικές επιλογές, το χρώμα, η θέση του

δασκάλου και των μαθητών, η ομορφιά της αναπαράστασης της γλώσσας μέσα από τους διαφορετικούς κώδικες. Τα παιδιά δεν διέγνωσαν με την πρώτη επαφή «κυρίαρχη» εθνοτικά ομάδα, ωστόσο μπήκαν στη θέση του Άλλου στην αρχή σαν παιχνίδι, αλλά, όταν άρχισαν τα σχόλια των συμμαθητών τους, ένιωσαν άβολα. Χρησιμοποιήθηκε το google translate, για να μεταφραστούν οι τίτλοι και μέρος των κειμένων και διαπιστώθηκε η ανάγκη βελτίωσης, για να προκύπτει σαφές και κατανοητό νόημα.

Η λέξη βιβλίο στη γλώσσα Χίντι

Τα παιδιά διάβασαν τα κείμενα που αφορούν τις μειονότητες στην Ελλάδα και συζήτησαν το θέμα των μειονοτήτων σαν να το άκουγαν για πρώτη φορά. Γενικά τα παιδιά της Α΄ Γυμνασίου δεν είναι υποψιασμένα για πολλά πράγματα, επίσης δεν γνώριζαν ότι υπάρχουν πολιτισμικά-γλωσσικά μειονοτικές ομάδες. Μια μαθήτρια με καταγωγή από τον Έβρο αναφέρθηκε στην πομακική ως μια γλώσσα που άκουσε από τους γονείς της να τη συζητούν χωρίς να δώσει προσοχή. Τα δυο κορίτσια ρομά δεν είπαν τίποτα, αν και μιλούν μεταξύ τους στη γλώσσα στα διαλείμματα. Όταν κατ΄

ιδίαν ζήτησα να πάρουν τον λόγο και να μιλήσουν στην ολομέλεια για τη γλώσσα τους, είπαν ότι δεν θέλουν να μιλήσουν, γιατί πιστεύουν ότι μετά θα τις κοροϊδεύουν.

Σε επόμενη φάση, οι μαθητές αξιολόγησαν τα εξώφυλλα δίγλωσσων και πολύγλωσσων εκδόσεων που δείχνουν να προσεγγίζουν τη διγλωσσία, την πολυγλωσσία, την ετερότητα χωρίς προκατάληψη και αποβλέπουν να διαχειριστούν θετικά τον γλωσσικό και πολιτισμικό πλούτο που μεταφέρουν οι ομάδες αυτές στη χώρα υποδοχής και κυρίως στην εκπαιδευτική κοινότητα.

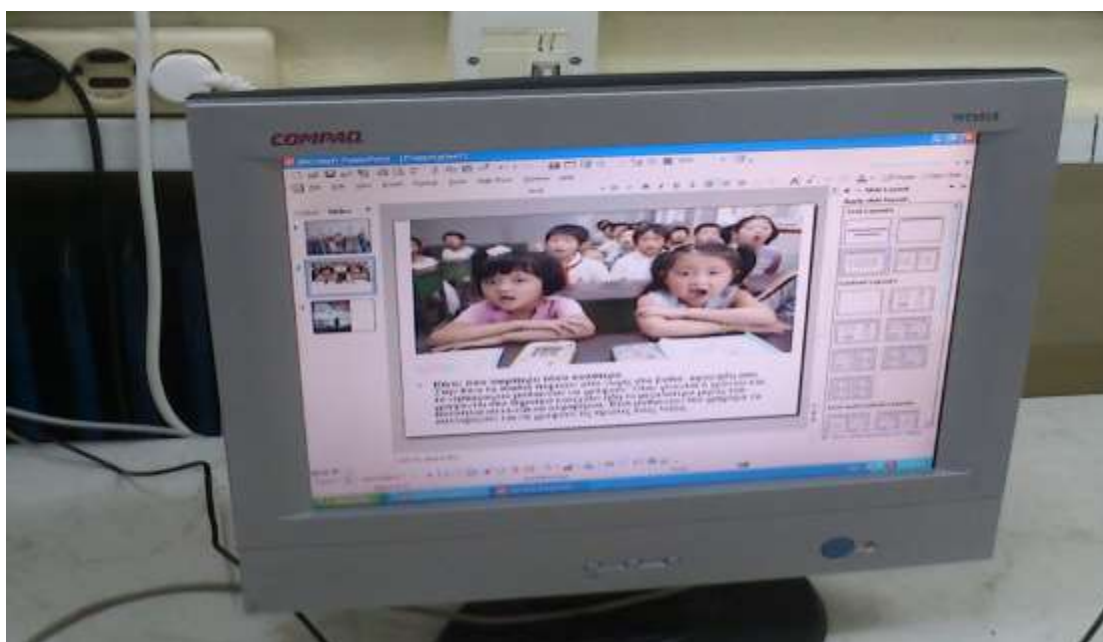
Στο τελευταίο κείμενο, που είναι και το εξώφυλλο του σχολικού εγχειριδίου για τη νεοελληνική γλώσσα, κλήθηκαν να διερευνήσουν σε ποιο βαθμό η εκπαιδευτική γλωσσική πραγματικότητα ανταποκρίνεται και αντανακλά την πολυπολιτισμικότητα

του κόσμου αλλά και της ελληνικής κοινωνίας, όπως τη διερεύνησαν στις προηγούμενες φάσεις.

Τέλος, οι μαθητές κλήθηκαν να συγκρίνουν και να επιλέξουν όποια από τα κείμενα προτιμούν και επιχειρηματολόγησαν αντίστοιχα. Σε αρκετές περιπτώσεις μου ζητήθηκε να εξηγήσω ποια θα έπρεπε να ήταν η τελική μορφή των κειμένων που θα έπρεπε να ετοιμάσουν. Κάποιες ομάδες δυσκολεύονταν αρκετά και βοηθήθηκαν από τις άλλες.

4η ώρα: [3ο φύλλο εργασίας](#), έρευνα λέξεων: δίγλωσσοι, αλλοδαποί, παλιννοστούντες

Εικόνα από την εργασία

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Πριν διαβάσετε το δεύτερο κεφάλαιο, σκεφτείτε: Έχετε μαθητές/τριες που μιλούν και άλλες γλώσσες; Συγκεκριμένα, έχετε μαθητές/τριες, που στο σπίτι τους μιλάνε διαφορετική γλώσσα από αυτήν που μιλάνε στο σχολείο;

2.1 Η ΑΝΑΓΚΗ

«ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ» ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

ΓΙΑ ΜΙΑ

Στις σημερινές πολυπολιτισμικές κοινωνίες, η μετανάστευση και η μετακίνηση των ανθρώπων από χώρα σε χώρα για ποικίλους (οικονομικούς, προσωπικούς, επαγγελματικούς κ.λπ.) λόγους αποτελούν μια σύγχρονη πραγματικότητα. Έτσι, στα σχολεία συναντάμε μαθητές/ μαθήτριες από πολλές και διαφορετικές χώρες. Οι μαθητές/ μαθήτριες με μεταναστευτική καταγωγή μπορεί να έχουν άριστη γνώση της γλώσσας της χώρας υποδοχής ή να μην την γνωρίζουν καθόλου ή να έχουν καλύτερη γνώση της γλώσσας της χώρας προέλευσής τους ή ακόμη να γνωρίζουν κάποια πράγματα στη γλώσσα των γονιών τους και να έχει για αυτούς μια συμβολική αξία (η γνώση των γλωσσών των μαθητών/ μαθητριών είναι άμεσα συνδεδεμένη με το είδος της διγλωσσίας στην οποία ανήκουν). Η εκάστα, λοιπόν, ενός **διγλωσσίου παιδιού** δεν είναι μονοδιάστατη και δεν υπάρχει απόλυτος ορισμός (Σκουρτού 2005) για το ποιος θεωρείται διγλωσσος, ενώ υπάρχουν πολλές μορφές διγλωσσίας στη σχετική βιβλιογραφία (βλ. κεφάλαιο Διγλωσσίας).

Με δεδομένη αυτήν την εθνότητα-ετερογένεια που χαρακτηρίζει τις σημερινές κοινωνίες, η διαπολιτισμική προσέγγιση στην εκπαίδευση γίνεται αναγκαιότητα. Στο παρόν κεφάλαιο θα αναλύσουμε τα θέματα της διγλωσσίας των μαθητών/τριών στο πνεύμα της συνάντησης των διαφόρων πολιτισμικών-εθνικών ομάδων στο σχολείο και θα αναφερθούμε σε συγκεκριμένες εφαρμογές που προάγουν την διαπολιτισμική επικοινωνία. **Όταν αναφερόμαστε σε διγλωσσους μαθητές/ μαθήτριες, συνήθως εννοούμε αυτούς που μπορεί να είναι παιδιά μεταναστών ή μέλη μειονοτικών ή εθνικών ομάδων και χρησιμοποιούν στην επικοινωνία τους με την οικογένειά τους ή με τα μέλη της κοινότητάς τους και άλλες γλώσσες, εκτός**

Πίνακας 1: Κατανομή των αλλοδαπών και παλιννοστούντων μαθητών/ μαθητριών στα σχολεία κατά το σχολικό έτος 2005-2006

Βαθμίδα εκπαίδευσης	Σύνολο μαθητών/ μαθητριών	Αριθμός αλλοδαπών μαθητών/ μαθητριών	Αριθμός παλιννοστούντων μαθητών/ μαθητριών
Νηπιαγωγείο	142.871	14.357	1.810
Δημοτικό	643.413	62.069	7.903
Γυμνάσιο	332.240	28.627	6.699
Λύκειο	240.200	9.837	3.639
ΤΕΕ-ΕΠΑΛ	96.380	8.629	3.752
ΣΥΝΟΛΟ	1.455.104	123.839	23.803

Πηγή: IPEDS (www.ipeds.gov)

Πίνακας 2: Εθνικότητες αλλοδαπών μαθητών/ μαθητριών με τη μεγαλύτερη αντιπροσώπευση στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση το 2009-10

Εθνικότητα	Αριθμός μαθητών/ μαθητριών
Αλβανία	116.147
Βουλγαρία	7.773
Ρουμανία	5.110
Γεωργία	2.322
Ρωσία	1.520

Τα παιδιά διάβασαν τα κείμενα και αναζήτησαν στο διαδίκτυο περισσότερες πληροφορίες για τις λέξεις: δίγλωσσοι, αλλοδαποί, παλιννοστούντες. Άρχισαν να ρωτούν σε ποια ομάδα τα ίδια ανήκουν. Δόθηκαν οι ανάλογες απαντήσεις από τη διδάσκουσα και συνέχισαν τη δραστηριότητα. Απορούσαν για τα αριθμητικά μεγέθη και ρωτούσαν πώς προέκυψαν. Τους εξήγησα για το σύστημα καταγραφής του μαθητικού δυναμικού από το υπουργείο και το πρόγραμμα survey.

5η ώρα: σύνθεση εργασιών ανάρτηση στο edmodo

Όσες ομάδες ήταν έτοιμες άρχισαν να αναρτούν το τελικό φύλλο με τα κείμενα τους στο edmodo και κάποιες παρουσίασαν προφορικά τα ευρήματά τους. Η εκπαιδευτικός συζητούσε με κάθε ομάδα και υποστήριζε τεχνικά. Αποθηκεύτηκαν κάποιες εργασίες στον ηλεκτρονικού υπολογιστή, για να αναρτηθούν την επόμενη ώρα της παρουσίασης, ωστόσο χάθηκαν τα αρχεία και μια ομάδα αναγκάστηκε, όσο παρουσίαζαν οι άλλες, να ξανακάνει την εργασία. Τέτοιες ατυχείς στιγμές είναι συνηθισμένες, ωστόσο τα παιδιά έχουν μια ευελιξία να επαναλαμβάνουν την αντίθετη πορεία και να ανακτούν τις πληροφορίες.

Τα παιδιά αντιγράφουν από τις σημειώσεις

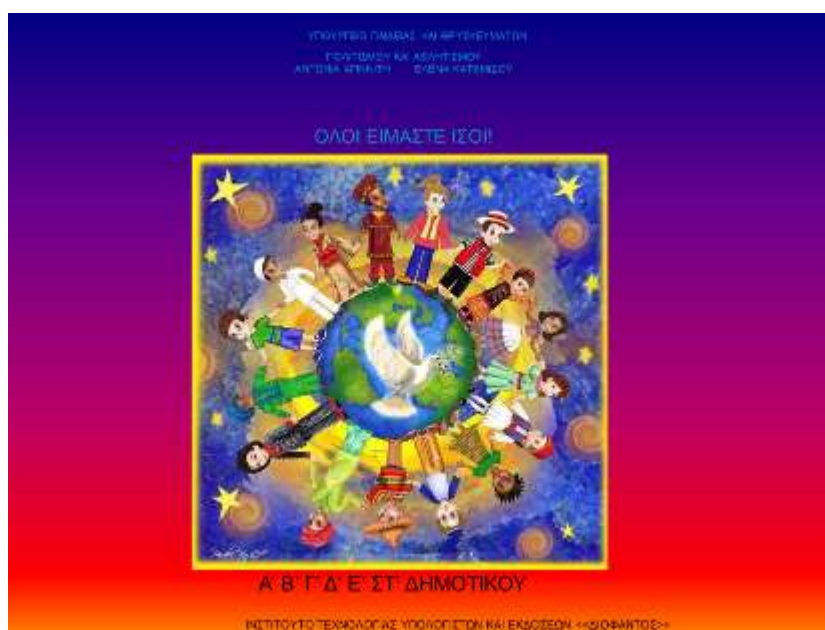
6η ώρα: παρουσίαση εργασιών

Οι ομάδες που ήταν έτοιμες παρουσίασαν την εργασία τους την οποία είχαν αναρτήσει στο edmodo, για να μπορούν να τη βλέπουν όλοι, οπότε δεν ήταν απαραίτητη μια κεντρική παρουσίαση. Γενικά δεν προσέχουν όλοι στις παρουσιάσεις, γιατί μάλλον έχουν δει πιο νωρίς αναρτημένο το τελικό κείμενο ή ασχολούνται με τις δικές τους εκκρεμότητες. Μπορεί βέβαια, επειδή βρισκόμαστε προς το τέλος της σχολικής χρονιάς, να μην δείχνουν τον ίδιο ενθουσιασμό την ώρα των παρουσιάσεων. Την 6η ώρα φιλοξενούσαμε και τις ερευνήτριες του ΚΕΓ, Παυλίδου Μαρία και Αδάμπα Βασιλική, οι οποίες κατέγραφαν με μικρόφωνα και κασετοφωνάκια τα δρώμενα.

ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ

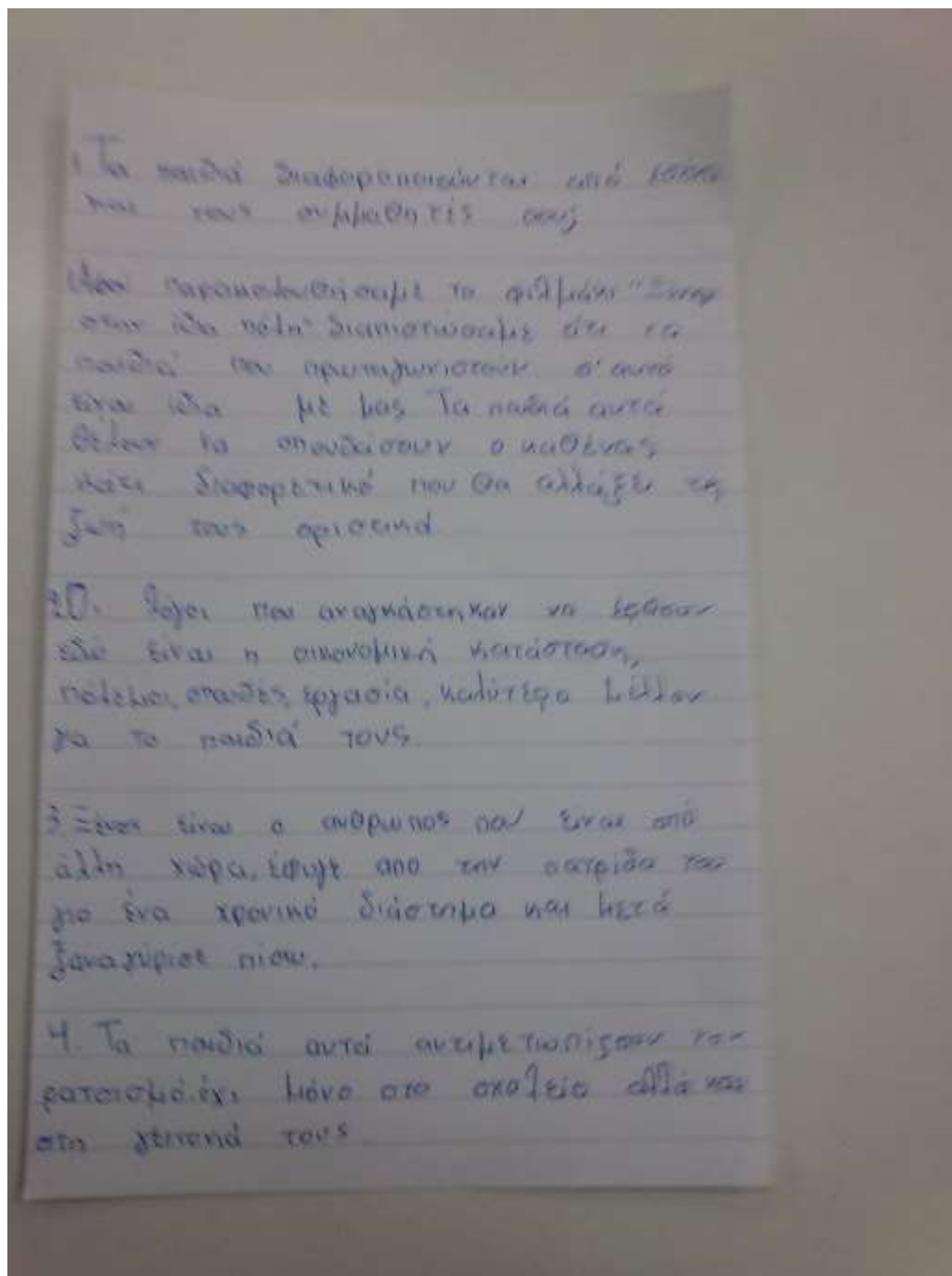
Πρόταση για εξώφυλλο:

Σχόλια των συμμαθητών: Δεν έχω λόγια!!!! Την καλύτερη δουλειά αυτό πρέπει να γραφτεί στα πρακτικά.

Ακολουθούν κάποια δείγματα γραφής τους:

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

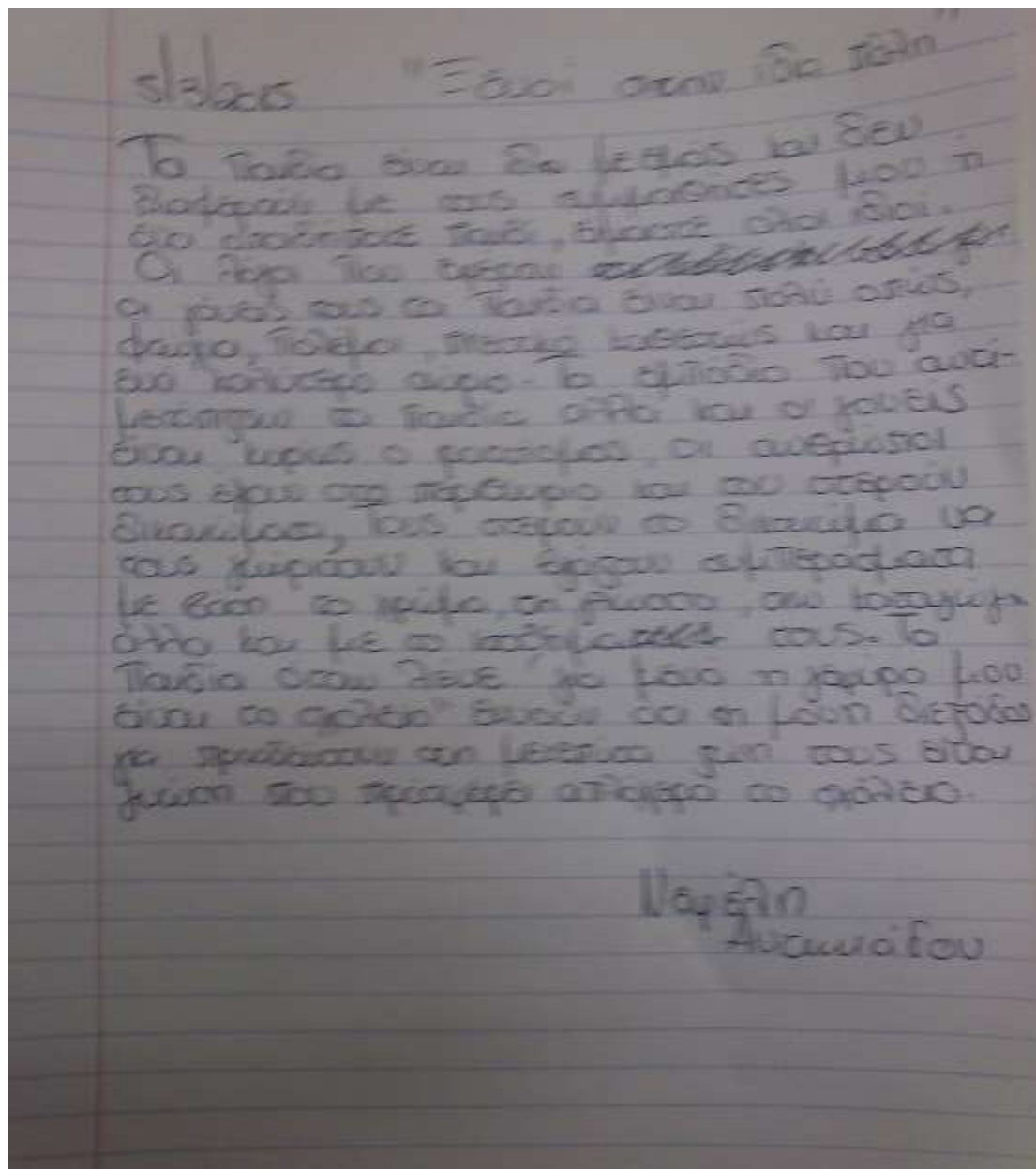
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Τα παιδιά είναι ίδια με εμάς και δεν διαφέρουν με τους συμμαθητές μου ή ένα οποιοδήποτε παιδί, είμαστε όλοι ίδιοι. Οι λόγοι που εφεραν οι γονείς τα παιδιά τους εδώ είναι πολύ όπως φτώχεια, πολέμοι, πειστικό καθεστώς και γι' ένα καλύτερο αύριο. Τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν είναι κυρίως ο ρατσισμός, οι άνθρωποι τους έχουν στο περιθώριο και τους στερούν δικαιώματα, τους στερούν το δικαίωμα να τους γνωρίσουν και βγαίνουν συμπεράσματα με μια βάση το χρώμα, την γλώσσα, την καταγωγή αλλά και με το ισοδύναμο τους. Τα παιδιά όταν λένε "για μένα η γεφυρά μου είναι το σχολείο" εννοούν ότι η μόνη διεξόδος για να προοδεύσουν στη μετέπειτα ζωή τους είναι η γνώση που προσφέρει απλοχερά το σχολείο.

Β' μέρος

Φύλλο εργασίας 3 (για όλες τις ομάδες) Διγλωσσία-πίνακες αλλοδαπών-παλλινოსτούντων. Έρευνα στο λεξικό των λέξεων

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Πριν διαβάσετε το δεύτερο κεφάλαιο, σκεφτείτε: Έχετε μαθητές/τριες που μιλούν και άλλες γλώσσες; Συγκεκριμένα, έχετε μαθητές/τριες, που στο σπίτι τους μιλάνε διαφορετική γλώσσα από αυτήν που μιλάνε στο σχολείο;

2.1 Η ΑΝΑΓΚΗ

«ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ» ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Στις σημερινές πολυπολιτισμικές κοινωνίες, η μετανάστευση και η μετακίνηση των ανθρώπων από χώρα σε χώρα για ποικίλους (οικονομικούς, προσωπικούς, επαγγελματικούς κ.λπ.) λόγους αποτελούν μια σύγχρονη πραγματικότητα. Έτσι, στα σχολεία συναντάμε μαθητές/ μαθήτριες από πολλές και διαφορετικές χώρες. Οι μαθητές/ μαθήτριες με μεταναστευτική καταγωγή μπορεί να έχουν άριστη γνώση της γλώσσας της χώρας υποδοχής ή να μην την γνωρίζουν καθόλου ή να έχουν καλύτερη γνώση της γλώσσας της χώρας προέλευσής τους ή ακόμη να γνωρίζουν κάποια πράγματα στη γλώσσα των γονιών τους και να έχει για αυτούς μια συμβολική αξία (η γνώση των γλωσσών των μαθητών/ μαθητριών είναι άμεσα συνδεδεμένη με το είδος της διγλωσσίας στην οποία ανήκουν). Η εκάστα, λοιπόν, ενός **διγλωσσίου παιδιού** δεν είναι μονοδιάστατη και δεν υπάρχει απόλυτος ορισμός (Σκουρτού 2005) για το ποιος θεωρείται διγλωσσος, ενώ υπάρχουν πολλές μορφές διγλωσσίας στη σχετική βιβλιογραφία (βλ. κεφάλαιο Διγλωσσίας).

Με δεδομένη αυτήν την εθνότητα-ετερογένεια που χαρακτηρίζει τις σημερινές κοινωνίες, η διαπολιτισμική προσέγγιση στην εκπαίδευση γίνεται αναγκαιότητα. Στο παρόν κεφάλαιο θα αναλύσουμε τα θέματα της διγλωσσίας των μαθητών/τριών στο πνεύμα της συνάντησης των διαφόρων πολιτισμικών-εθνικών ομάδων στο σχολείο και θα αναφερθούμε σε συγκεκριμένες εφαρμογές που προάγουν την διαπολιτισμική επικοινωνία. **Όταν αναφερόμαστε σε διγλωσσούς μαθητές/ μαθήτριες, συνήθως εννοούμε αυτούς που μπορεί να είναι παιδιά μεταναστών ή μέλη μειονοτικών ή εθνικών ομάδων και χρησιμοποιούν στην επικοινωνία τους με την οικογένειά τους ή με τα μέλη της κοινότητάς τους και άλλες γλώσσες, εκτός**

ΓΙΑ ΜΙΑ

Πίνακας 1: Κατανομή των αλλοδαπών και παλιννοστούντων μαθητών/ μαθητριών στα σχολεία κατά το σχολικό έτος 2005-2006

Βαθμίδα εκπαίδευσης	Σύνολο μαθητών/ μαθητριών	Αριθμός αλλοδαπών μαθητών/ μαθητριών	Αριθμός παλιννοστούντων μαθητών/ μαθητριών
Νηπιαγωγείο	142.671	14.357	1.810
Δημοτικό	643.413	62.669	7.903
Γυμνάσιο	332.340	28.627	6.669
Λύκειο	240.200	9.837	3.639
ΤΕΕ-ΕΠΑΛ	90.300	8.929	3.752
ΣΥΝΟΛΟ	1.455.104	123.839	23.803

Πηγή: IFSSDE (www.ifssde.gr)

Πίνακας 2: Εθνικότητες αλλοδαπών μαθητών/ μαθητριών με τη μεγαλύτερη αντιπροσώπευση στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση το 2009-10

Εθνικότητα	Αριθμός μαθητών/ μαθητριών
Αλβανία	118.147
Βουλγαρία	7.773
Ρουμανία	5.110
Γεωργία	2.322
Ρωσία	1.520

διγλωσσία η [diɣlosia] [O25](#) : **1α.** η χρήση από ένα άτομο ή από μία κοινότητα δύο διαφορετικών γλωσσών, από τις οποίες συνήθ. η μία είναι η μητρική και η άλλη η επίσημη κρατική. **β.** η χρήση από ένα λαό δύο διαφορετικών μορφών της εθνικής γλώσσας του, καθεμιά από τις οποίες χρησιμοποιείται για διαφορετικές λειτουργίες: *Με την καθιέρωση της δημοτικής και την κατάργηση της καθαρεύουσας, καταργήθηκε και η ~.* **2.** (μτφ.) έλλειψη ειλικρίνειας, υποκριτική στάση που εκδηλώνεται με την υποστήριξη δύο διαφορετικών απόψεων, ανάλογα με τη σκοπιμότητα που εξυπηρετείται κάθε φορά: *Πολιτική ~. Καταδικάζεται η ~ της κυβέρνησης, η οποία άλλα δηλώνει στους εργαζομένους και άλλα συμφωνεί με τους εργοδότες.*

[λόγ.: 2: ελνστ. διγλωσσία· 1: γαλλ. diglossie < di- = δι-¹ + αρχ. γλῶσσ(α) -ie = -ία]

αλλοδαπός -ή -ό [alodapós] [E1](#) : (επίσ.) ξένος². ANT ημεδαπός. **1.** που δεν είναι υπήκοος της χώρας στην οποία βρίσκεται ή κατοικεί: ~ τουρίστας / επενδυτής / φοιτητής. || (ως ουσ.) ο αλλοδαπός, θηλ. αλλοδαπή: *Τμήμα αλλοδαπών*, που είναι υπεύθυνο για τους αλλοδαπούς. *Χορήγηση άδειας παραμονής σε αλλοδαπό. Απέλαση αλλοδαπού.* **2.** που ανήκει σε αλλοδαπό ή που προέρχεται από το εξωτερικό: *Αλλοδαπή εταιρεία. Αλλοδαπά προϊόντα.* || (ως ουσ., λόγ.) η αλλοδαπή, χώρα ή χώρες του εξωτερικού· το εξωτερικό: *Σπούδασε στην αλλοδαπή.*

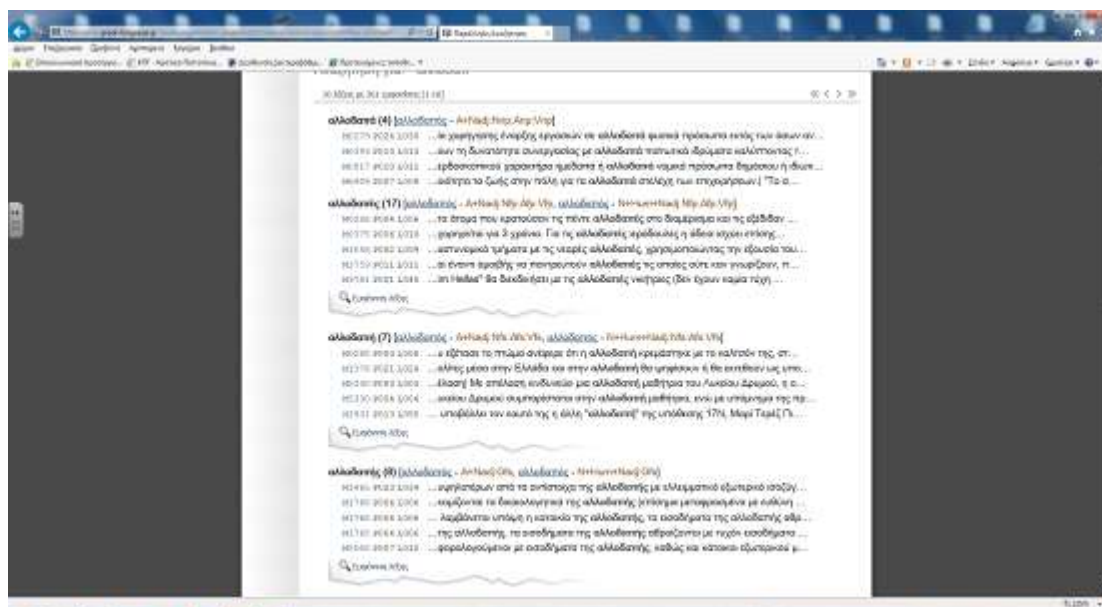
[λόγ. < αρχ. ἀλλοδαπός]

παλιννοστούντες οι [palinostúndes] Ο (βλ. E12β) : αυτοί που επιστρέφουν στην πατρίδα τους, ύστερα από μακρόχρονη απουσία. || (ως επίθ.): ~ πρόσφυγες.

[λόγ. ουσιαστικοπ. πληθ. μεε. του ρ. παλιννοστώ]

ΣΥΝΘΕΤΗ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ: 10/261

Ενδεικτικές απαντήσεις σε ζητούμενα του Φύλλου εργασίας

3482.html
ΑΓΓΕΛΟΥ - ΚΕΝΤΡΟ ΕΣΑΤΟ...

Δευτέρα, 12 Σεπτεμβρίου 2011

'Αποψη: Βασιλεία Κούρτη - Καζούλλη "Τι έφερες μαζί σου στο Σχολείο;"

Μία ημέρα στο νηπιαγωγείο κάτι τράβηξε την προσοχή μου. Μέσα στο σκουπιδοτενεκέ δίπλα στο γραφείο της κυρίας Ουότσον παρατήρησα ένα μικρό άσπρο σακουλάκι. Δεν μπορούσα να καταλάβω πώς βρέθηκε εκεί και το περιεργαζόμουν για αρκετή ώρα για να σιγουρευτώ μήπως κάνω λάθος. Αλλά δεν μπορούσε να ήταν κάτι άλλο. Εγώ η ίδια το είχα δώσει στη δασκάλα μου την προηγούμενη ημέρα. Της το έδωσα και αυτή το δέχτηκε μ' ένα πλατύ χαμόγελο και ένα "ευχαριστώ". Δεν το πείραξα το σακουλάκι αλλά απ' ό,τι έβλεπα ήταν όπως της το είχα δώσει, έθικτο. Είχε ακόμα μέσα τα ελληνικά κουλουράκια που έστειλε η μητέρα μου στη δασκάλα μου.

Νομίζω ότι εκείνη τη στιγμή συνειδητοποίησα κάτι σημαντικό για την υπόλοιπη σχολική μου καριέρα. Δεν μπορούσα να φέρω τίποτα μαζί μου στο σχολείο. Ό,τι κουβαλούσα μαζί μου, ό,τι κατάφερα να μαζέψω από την γέννησή μου μέχρι τα πέντε μου χρόνια (γλώσσα, κουλτούρα, χαρακτήρα, ταλέντο, ενδιαφέροντα, και μια μακριά λίστα από άλλα πράγματα) πήγαινε απευθείας στο καλάθι των αχρήστων, χωρίς καν να ανοιχτεί, όχι επειδή ήταν κατώτερο ή ανώτερο αλλά επειδή ήταν διαφορετικό, άρα άχρηστο.

...

Το πρόβλημα με το σχολείο, πιστεύω, είναι το μικρό άσπρο σακουλάκι στο καλάθι των αχρήστων. Η δασκάλα μου δεν μπορούσε να ξέρει ότι το δώρο μου συμβόλιζε κάτι. Συμβόλιζε την ευγνωμοσύνη της μητέρας μου προς τη δασκάλα. Συμβόλιζε την εμπιστοσύνη της, τη βεβαιότητα ότι η δασκάλα θα έκανε ό,τι καλύτερο για μένα. Συμβόλιζε την αναγνώριση ότι η επιτυχία μου στο σχολείο... θα ήταν αυτό που θα μου εξασφάλιζε κάποιο μέλλον καλύτερο... Η δασκάλα βέβαια, όσο και να με αγαπούσε, δεν μπορούσε να καταλάβει ότι με αυτό το άσπρο σακουλάκι έφερα μαζί μου από το σπίτι στο σχολείο ένα πλήθος από εμπειρίες, κουλτούρα και γλώσσα. Πίστευε ότι δεν έφερα τίποτα μαζί μου. Αλλά είχε κάνει λάθος.

Τι φέραμε μαζί μας στο σχολείο;

Τι φερνουμε μαζί μας στο σχολείο;

κάθε παιδί που φεύγει σε μια άλλη χώρα και εγκατασταθεί εκεί όταν αρχίσει να πηγαίνει σχολείο σίγουρα θα θελήσει να δείξει και να δώσει πράγματα και πληροφορίες για τον τόπο που γεννήθηκε και έζησε για λίγα χρόνια. Το πρόβλημα είναι πως τα παιδιά και οι δάσκαλοι δεν θα τα εκτιμήσουν και θα τα θεωρήσουν αχρηστά, κι έτσι προφανώς το παιδί θα δει τι συμβαίνει και θα απογοητευτεί.

ΕΛΛΕΓΕΤΕ

ΣΤ. ΦΥΛΛΟ/Α ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1 (για όλες τις ομάδες)

«ΞΕΝΟΙ ΣΤΗΝ ΙΔΙΑ ΠΟΛΗ»:

<http://www.edutv.gr/deyterobathmia/ksenoi-stin-idia-poli>

Παρακολουθήστε το φιλμάκι, σκεφτείτε και σημειώστε:

- «Παιδιά σαν όλα τα άλλα ή όχι;» Πιστεύεις ότι διαφοροποιούνται από εσένα ή από τους συμμαθητές σου;
- Ποιοι λόγοι τους έφεραν εδώ; «Ξένοι άνθρωποι», «ξένη χώρα», «ξένες συνήθειες», «ξένη γλώσσα»: Πώς ορίζεται η έννοια του ξένου;
- Ποιες δυσκολίες δηλώνουν ότι αντιμετώπισαν; Ποια εμπόδια;
- Τα παιδιά φοιτούν στο διαπολιτισμικό σχολείο του Ελληνικού. Μπες στην ιστοσελίδα του σχολείου, αν χρειάζεσαι περισσότερες πληροφορίες. Πώς ορίζεται η διαπολιτισμική εκπαίδευση από τον αφηγητή της ταινίας; (Π.χ. τι σημαίνει *συνθήκες γλωσσικής κοινωνικής πολιτιστικής ανταλλαγής*);
- «Για μένα η γέφυρά μου είναι το σχολείο»: τι δηλώνει μέσα από αυτό ο μαθητής;

Αποστολή: Αναρτήστε την ταινία στην ιστοσελίδα του σχολείου. Γράψτε ένα σύντομο κείμενο παρουσίασής της, ώστε να ενημερώνετε τους επισκέπτες για το περιεχόμενό της και δώστε έναν δικό σας τίτλο.

Φύλλο εργασίας 2 (για όλες τις ομάδες)

Επισκεφτείτε μία-μία και με τη σειρά τις παρακάτω διευθύνσεις:

1. http://www.editions-harmattan.fr/img_pop.asp?url_img=http://www.editions-harmattan.fr/catalogue/couv/9782343005980r.jpg
2. [http://www.inpatra.gr/georgogiannis/didaktiko.php?\\$sr=13](http://www.inpatra.gr/georgogiannis/didaktiko.php?$sr=13)
3. <http://www.glossesweb.com/2011/04/pomac-primer.html>

4. <http://museduc.gr/el/%CE%B1%CE%BB%CE%BB%CE%B1-%CE%B2%CE%B9%CE%B2%CE%BB%CE%B9%CE%B1/%CE%B2%CE%B9%CE%B2%CE%BB%CE%AF%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82> και <http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/300>
5. <http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/3231/937.pdf>
6. http://issuu.com/polydromo_acts/docs/polydromo_bookdiglwssiasweb?e=2720564/2746656
7. <http://www.polydromo.gr/httpdocs/files/Magazine/teyxos5/Polydromo5thIssueSmall.jpg>
8. http://www.polydromo.gr/httpdocs/files/Magazine/teyxos4/2011_04_PolydromoNo4web.jpg
9. <http://www.academia.edu/3159360/> -
10. <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-A112/346/2302,8787/>
11. http://users.auth.gr/tsokalid/images/Diapolitismiki%20ekpedefsi_12.pdf

Διαβάστε προσεκτικά το κείμενο/εξώφυλλο που σας δίνεται και στη συνέχεια συζητήστε με την ομάδα σας σημειώνοντας πάνω στα φύλλα εργασίας με βάση τους άξονες που δίνονται παρακάτω. Αξιοποιήστε τα συνοδευτικά τους κείμενα, όπου το θεωρείτε απαραίτητο.

- Ποια πιστεύετε ότι είναι η πρόθεσή του, ο σκοπός για τον οποίο το δημιούργησε;
- Ποιος δείχνει να είναι ο πομπός / ο εκδότης του βιβλίου; Σε ποια εθνική ή γλωσσική ή άλλη π.χ. επαγγελματική/επιστημονική κοινότητα μπορεί να ανήκει; Είναι σαφές αυτό;
- Σε ποια εθνική ή γλωσσική ή άλλη π.χ. επαγγελματική/επιστημονική κοινότητα πιστεύετε ότι απευθύνεται;

- Με ποια σημειωτικά μέσα θεωρείτε ότι αποδίδεται αυτό; Εξετάστε τη γραμματοσειρά που χρησιμοποιείται, τα χρώματα που αποφάσισε να επιλέξει ο δημιουργός, τις εικόνες που επέλεξε, τον γενικότερο σχεδιασμό του εξωφύλλου.
- Ποιες είναι οι γλωσσικές ιδιαιτερότητες που αξιοποιούνται; Τι λεξιλόγιο, τι είδους προτάσεις, τι γλωσσικές επιλογές ακολουθούνται;
- Θεωρείς ότι το εξώφυλλο προβάλλει κάποια γλώσσα ή κάποιον πολιτισμό ως ισχυρότερο από κάποιον άλλον;
- Σε ποιο βαθμό θεωρείς ότι σέβεται τις γλωσσικές/πολιτισμικές/εθνικές ταυτότητες των παιδιών στα οποία απευθύνεται;
- Πώς θα αισθανόσασταν αν ένα τέτοιο εξώφυλλο αναφερόταν στη δική σας γλωσσική ομάδα; Παρατηρείτε να προβάλλονται κάποια στερεότυπα/προκαταλήψεις για τους λαούς;
- Πώς το φανταζόσαστε και πώς θα το διαμορφώνατε στην περίπτωση που θα σας αφορούσε;

Αποστολή: Αφού συγκρίνετε μεταξύ τους τα κείμενα κατά ομάδες, επιλέξτε η κάθε ομάδα ένα κείμενο της προτίμησής σας και παρουσιάστε προφορικά· αναρτήστε σε ένα πρόγραμμα παρουσίασης (μια με δυο καρτέλες το πολύ) τους λόγους που το επιλέξατε.

Β' μέρος

Φύλλο εργασίας 3 (για όλες τις ομάδες)

Αποστολή 1η: Εντόπισε μέσα στο κείμενο που δίνεται στον παρακάτω σύνδεσμο τους πίνακες 1, 2 και παρουσίασε προφορικά τις πληροφορίες που μας δίνει. Πρόκειται για πίνακες που περιέχουν στοιχεία για την παρουσία αλλοδαπών–παλιννοστούντων στα ελληνικά σχολεία.

http://users.auth.gr/tsokalid/images/Diapolitismiki%20ekpedefsi_12.pdf

Αξιοποίησε τις πληροφορίες που αποκόμισες από αυτήν την αποστολή καθώς και από την προηγούμενη φάση παρακάτω:

Αποστολή 2η:

α. Σ' ένα πρόγραμμα που αφορά στη διαπολιτισμική εκπαίδευση αποφασίζεται να γίνει μια δράση που σχετίζεται με την ανανέωση των σχολικών βιβλίων. Εκτός από τις προτάσεις που καταθέτουν οι καθηγητές, ένα μέρος του προγράμματος είναι αφιερωμένο στις προτάσεις των παιδιών. Ζητούν από εσάς να ετοιμάσετε ένα εξώφυλλο ή μια σελίδα που να προβάλλει ενδεικτικά την δική σας άποψη. Ετοιμάστε τη δική σας πρόταση για ένα εξώφυλλο και ένα κείμενο σε προσχεδιασμένο προφορικό λόγο, ένα κείμενο που να δικαιολογεί τις επιλογές σας και να προβάλλει τις απόψεις σας.

Αποφασίστε προηγουμένως:

- Σε ποιους απευθύνεστε; Ποιοι θα είναι οι δέκτες σας και ποια η γλώσσα ή οι γλώσσες που μιλούν;
- Ποιες εικόνες θα χρησιμοποιήσετε, ώστε να φτάσετε στον στόχο σας; Θα σχετίζονται πιθανά με τους πολιτισμούς των παιδιών στα οποία απευθύνεστε; Με τη δική σας πολιτιστική ταυτότητα;
- Ποιες γραμματοσειρές, ποια χρώματα, ποιο φόντο θα προτιμήσετε; Θα χρησιμοποιήσετε κάποιο σχέδιο και γιατί;
- Αξιοποιήστε τον επεξεργαστή κειμένου ή το PowerPoint (σχεδίαση) ή το πρόγραμμα ζωγραφικής που διαθέτει ο υπολογιστής σας.
- Αναζητήστε μεταφραστικούς τρόπους (π.χ. αξιοποίηση Google μηχανής ή άλλων πολυγλωσσικών ιστότοπων, ιστολογίων κ.λπ.). Μπορείτε να απευθυνθείτε σε συμμαθητές σας που γνωρίζουν κάποιες από τις γλώσσες που χρειάζεστε. Υποστηρικτικά μπορείτε να χρησιμοποιήσετε τα παρακάτω:

<http://www.uoc.edu/euromosaic/web/homean/index1.html>

http://www.glossesweb.com/p/blog-page_24.html

<http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CF%8D%CE%BB%CE%B7:%CE%93%CE%BB%CF%8E%CF%83%CF%83%CE%B1>

β. Διαβάστε το κείμενο: *τι έφερές μαζί σου στο σχολείο;*

http://angelou-kea.blogspot.gr/2011/09/blog-post_5482.html

Στη συνέχεια γράψτε ένα κείμενο που να εκπροσωπεί την ομάδα σας με θέμα: *Τι φέραμε μαζί μας στο σχολείο;* Το κείμενο θα μπει ως πρόλογος στο βιβλίο που προτείνετε.

Αναρτήστε τις εργασίες σας στο Edmodo και σχολιάστε.

Ζ. ΆΛΛΕΣ ΕΚΔΟΧΕΣ

Το συγκεκριμένο σενάριο θα μπορούσε να αξιοποιηθεί δημιουργικά την ημέρα εορτασμού της πολυγλωσσίας στις 26 Σεπτεμβρίου με το σκεπτικό ότι η γλωσσική πολυμορφία είναι ένα μέσο για την επίτευξη μεγαλύτερης διαπολιτισμικής κατανόησης και βασικό στοιχείο της πολιτιστικής κληρονομιάς της υφής.

Η. ΚΡΙΤΙΚΗ

Το κοινό φύλλο εργασίας έδωσε τη δυνατότητα τα παιδιά να έχουν από την αρχή μια συνολική εικόνα των αποστολών τις οποίες καλούνται να φέρουν σε πέρας. Μπορούν φυσικά να ξεκινήσουν από όποιες θέλουν και να έχουν μια εκτίμηση του έργου των συμμαθητών τους. Η συγγραφέας του σεναρίου υποστηρίζει ότι το σενάριο μπορεί να διαφοροποιηθεί ως προς το περιεχόμενό του από τον εκπαιδευτικό ανάλογα με τη δυναμική της τάξης και κυρίως με βάση την ποικιλία των ταυτοτήτων τους, στοιχείο που φάνηκε καθαρά στη συγκεκριμένη εφαρμογή, καθώς τα παιδιά του τμήματος μου ήταν 4 από Αλβανία, 2 από Ρωσία, 1 με διαγνωσμένη δυσλεξία, 2 ρομά. Επομένως, οι απαντήσεις στα φύλλα εργασίας έγιναν σε μεγάλο βαθμό με προσχεδιασμένο προφορικό λόγο.

Θ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αντωνοπούλου Σ. 2013. *Παραδείγματα διδακτικής αξιοποίησης ψηφιακών περιβαλλόντων στα πλαίσια των τριών αλληλένδετων κύκλων. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας*. Θεσσαλονίκη.
- Κουτσογιάννης, Δ. 2012. Ο ρόλος της γλωσσικής εκπαίδευσης. Στο *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 32ης συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας Α.Π.Θ.* Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ.

- Τσοκαλίδου, Ρ. 2008. Η επαφή των γλωσσών στην εκπαίδευση: ένα κοινωνιογλωσσολογικό πολιτικό ζήτημα. Στο Ρ. Τσοκαλίδου & Σ. Χατζησαββίδης, *Κοινωνιογλωσσολογικές Αναζητήσεις: Ερευνητικά Δεδομένα*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Kalantzis, M. & Core, B. 1997. Πολυγραμματισμοί: επανεξέταση του τι εννοούμε ως γραμματισμό και τι διδάσκουμε ως γραμματισμό στα πλαίσια της παγκόσμιας πολιτισμικής πολυμορφίας και των νέων τεχνολογιών επικοινωνίας. Στο Α.Φ. Χριστίδης, *Ισχυρές και ασθενείς γλώσσες στην Ευρωπαϊκή ένωση, όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού*, Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Θεσσαλονίκη, 26-28 Μαρτίου.
- Χατζησαββίδης, Σ. 2005. Από την παιδαγωγική του γραμματισμού στους πολυγραμματισμούς, νέες τάσεις, διαστάσεις και προοπτικές στη διδασκαλία τη γλώσσας. Στο Κ. Μπαλάσκας & Κ. Αγγελάκος (επιμ.), *Γλώσσα και λογοτεχνία στην πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση*. Αθήνα: Μεταίχμιο. σ. 35-52.